

Dordtse Bronnen - een digitaal vervolg

De kohieren van de tiende penning en het pandpond-register

Kees Sigmond¹

In 2006 nemen het Stadsarchief² en de Vereniging Oud-Dordrecht (VOD) het initiatief om te komen tot de gezamenlijke uitgave van bepaalde bronnen, als hulpmiddel bij onderzoek naar de geschiedenis van Dordrecht. Het is daarbij de bedoeling dat de sporen van het verleden op een zo ruim mogelijke schaal als bronnen van kennis van dat verleden gebruikt zullen worden. De bronnenpublicaties worden eerst in de vorm van relatief eenvoudig boekjes uitgegeven, met de bedoeling deze na enige jaren digitaal beschikbaar te stellen via de websites van het archief en de vereniging. In 2006 en 2008 worden de Dordtse Bronnen I en II in boekvorm uitgebracht.

Na een eerste uitgave in 2006³ volgt een tweede boekje in 2008,⁴ onder redactie van Cees Esseboom (VOD) en Emile Havers (DiEP). In 2011 treedt een nieuwe redactie aan, bestaande uit Kees Sigmond (VOD) en Jan Alleblas (RAD); Emile Havers is dan inmiddels gepensioneerd, maar blijft betrokken als adviseur. Omdat redactielid Jan Alleblas in november 2016 met pensioen is gegaan, neemt archivaris Teun de Bruijn begin 2019 namens RAD zitting in de redactie van *Dordtse Bronnen*. Kees Sigmond blijft in de redactie namens VOD.

Een eerste inventarisatie van mogelijke bronnen leidt tot een ‘verlanglijst’ voor het afschrijven van bepaalde archiefstukken. Daarbij komen al snel de 16de-eeuwse belastingkohieren in beeld, omdat die een compleet beeld geven van de toenmalige bevolking van de stad. Bovendien zijn de originele kohieren niet in Dordrecht raadpleegbaar, omdat deze zijn ondergebracht in het Nationaal Archief te Den Haag.⁵

Vervolgplannen

In de jaren na de eerste twee boekjes blijkt er een probleem te zijn met de wijze van uitgeven van de reeks. Bronpublicaties worden uiteraard slechts in relatief kleine oplagen verkocht. Van *Dordtse Bronnen II* zijn bijvoorbeeld nog de nodige

-
- 1 Hoofdredacteur van Oud-Dordrecht; lid van de redactie *Dordtse Bronnen*.
 - 2 Stadsarchief Dordrecht, later DiEP, thans Regionaal Archief Dordrecht (RAD).
 - 3 Schouw, W.M. van der (2006). *Dese heerlicke Stadt. Een zeventiende-eeuwse kroniek van Dordrecht, door Pieter Govertsz. van Godewijck (1593-1669)*. *Dordtse Bronnen I*. Dordrecht: Stadsarchief Dordrecht/Vereniging Oud-Dordrecht.
 - 4 Nusteling, H.P.H., E. Havers & Th. van der Weegen (2008). *Van de wieg tot het graf - Statistische reeksen voor de demografie van Dordrecht 1574-1811*. *Dordtse Bronnen II*. Dordrecht: Erfgoedcentrum DiEP/Vereniging Oud-Dordrecht.
 - 5 Nationaal Archief (NA), Archief van de Staten van Holland vóór 1572.

onverkochte exemplaren voorradig. De initiatiefnemers voelen weinig voor publicaties in boekvorm die vervolgens onverkocht blijven of bij het oud papier terecht komen. Om de reeks *Dordtse Bronnen* toch voort te kunnen zetten, is in recent overleg tussen RAD en VOD vastgesteld dat directe digitale publicatie dan in feite de beste oplossing is. Besloten wordt, dat de *Dordtse Bronnen* gepubliceerd kunnen worden op de website van VOD. Op de website van RAD komen verwijzingen naar de webpagina van VOD, met in sommige gevallen (indien beschikbaar) een scan van de originele archiefstukken. De lancering van de nieuwe webpagina's is gepland voor het najaar van 2019. Behalve de digitale versie van de twee al eerder uitgegeven *Dordtse Bronnen*, worden dan transcripties of bewerkingen gepubliceerd van de tiendenpenningkohieren van 1543, 1556 en 1561 en het pandpondregister van 1563.

De tiende penning

In de 16de eeuw werd geen inkomstenbelasting geheven: alle belastingen werden gebaseerd op het bezit van de belastingplichtige, of op de (huur)opbrengsten van land en ander onroerend goed. Vaak waren dit plaatselijke belastingen, geheven door de stad of de lokale heer. Voor Holland als geheel was er de zogenaamde *ordinaris bede*,⁶ die werd geheven door de grafelijkheid.⁷

De graaf werd geadviseerd (en soms gecorrigeerd) door de Staten van Holland; een raad, waarin de steden en de ridderschap waren vertegenwoordigd. Er waren meer dan dertig Hollandse steden, maar de grote steden Dordrecht, Haarlem, Delft, Leiden, Amsterdam en Gouda hadden een bijzondere positie en werden vaak afzonderlijk geraadpleegd. De ridderschap had zich in de loop van de 15de eeuw steeds meer ontwikkeld tot de vertegenwoordiger van het platteland en na 1543 wierp zij zich tevens op als representant van de kleine steden.⁸

De Staten van Holland hadden in de 15de eeuw relatief bescheiden uitgaven, die uit de (grafelijke) beden konden worden betaald. Hiertoe werden toeslagen en overschotten op de jaarlijkse beden geheven, die gedeeltelijk waren bestemd voor *'s lants saicken*.⁹ Later vonden de Staten van Holland aanvullende financiële bronnen: omslagen op de mantalen¹⁰ en schildtalen,¹¹ heffing van morgengel-

6 *Ordinaris bede*: een jaarlijkse heffing van de grafelijkheid van Holland; incidenteel werd een *extra-ordinaris bede* geheven voor een bijzonder doel, een oorlog, *blijde inkomste*, grafelijk huwelijk of andere belangrijke gebeurtenis.

7 Bos-Rops, J.A.M.Y. (1993). *Graven op zoek naar geld. De inkomsten van de graven van Holland en Zeeland, 1389-1433*. Hilversum: Verloren/Historische Vereniging Holland.

8 Na 1543 verschenen de kleine steden niet langer in de Statenvergadering, naar aanleiding van de weigering van Maria van Hongarije om ook hun afgevaardigden te horen bij onderhandelingen over de bede.

9 Meilink, P.A. (1993), bewerkt door H.J.Ph.G. Kaajan. *Inventaris van de archieven van de Staten van Holland vóór 1572*. Den Haag: Rijksarchief in Zuid-Holland, p. XVII.

10 *Mantalen* (1481/82 en 1488/91): vastgestelde verplichting van de verschillende steden en dorpen tot het leveren van een bepaald aantal manschappen.

11 *Schildtalen* (1484/85, 1487/88, 1492 e.v.): belasting, gebaseerd op het aantal (mannen met) schilden dat men onder zich had.

den¹² en imposten.¹³

Halverwege de 16de eeuw vonden de Staten van Holland andere middelen van inkomsten: het haardstedengeld¹⁴ en de tiende penning.¹⁵ De tiende penning werd voor het eerst geheven in 1543, als een belasting van 10 procent op de *opbrengsten* van alle onroerende goederen, renten en koopmanswinsten. Daarna volgde een tienjarige onderbreking, maar in de daaropvolgende periode werd de tiende penning maar liefst viermaal opgelegd: in 1553, 1557, 1561 en 1564. Voor de heffing van de tiende penning van 1553, 1557 en 1561 zijn steeds nieuwe kohieren opgesteld, die echter in de opzet wel gebaseerd waren op het voorgaande kohier: de volgorde van de huizen en de relatieve huurwaarde komt overeen.

De opbrengst of huurwaarde van de onroerende goederen werd geschat door beëdigde taxateurs. Deze taxateurs waren meestal plaatselijk bekende personen, die in de praktijk wellicht niet helemaal objectief waren. Dit had nogal eens tot gevolg, dat de aangiften onvolledig of onjuist waren. Er waren dan aanvullingen of naheffingen (*recolementen*) noodzakelijk, zoals in 1556 (van de tiende penning van 1553) en 1562 (van de tiende penning van 1557).

De aanslagen waren gebaseerd op een schatting van de opbrengst aan huurwaarde. Soms was een huis of perceel land daadwerkelijk verhuurd en dan werd de huuropbrengst in het kohier opgetekend. Uiteraard moest dit wel worden aangetoond door de eigenaar, bijvoorbeeld met een huurcedulle of huurcontract. Bij verhuur van een huis werd aan de eigenaar niet de volledige aanslag opgelegd, maar slechts 2/3 (*tweedeelen*). Het resterende 1/3 deel werd kwijtgescholden (in 1543 was dit 1/4 deel). In het kohier van Dordrecht uit 1561 is dat meestal als volgt geformuleerd: *facit de tweedeelen voordien eygenaer*. Bewoners van huizen met een huurwaarde die lager was dan fl. 2 per jaar (in 1561: fl. 6) hoefden de aanslag niet te betalen. De stad, de adel en de kerk waren vrijgesteld van de aanslag en betaalden *nihil*; dit gold ook voor de gasthuizen, weeshuizen, enz.

Als bedacht wordt, dat in 1552 ook nog eens haardstedengeld werd geheven, zal duidelijk zijn dat de belastingdruk tussen 1552 en 1564 relatief hoog geweest is. Dit voedde de opstandige gevoelens onder de bevolking, die sowieso al groeiden door de harde aanpak van afwijkende religieuze opvattingen. Velen protesteerden tegen de opgelegde aanslagen en bestreden de waarde die aan hun onroerend goed was toegekend. Soms leidde zo'n protest tot een bijstelling van de aanslag.

12 *Morgengelden*: belasting geheven op het grondbezit (per *morgen*, in Zuidholland ongeveer 0,94 hectare).

13 *Impost*: belasting op wijnen en bieren in de steden, later ook op turf. Na 1569 werd impost geheven op diverse andere zaken, zoals maalrecht, slachterij, lakenhandel, enz.

14 *Haardstedengeld*: belasting op huizen, gebaseerd op het aantal haardsteden/schoorstenen.

15 Bos-Rops, J.A.M.Y. (2001), 'De kohieren van de tiende penning in Holland, 1543-1564', in: *Broncommentaren* nr. 4. 's-Gravenhage: Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, p. 341-367.

De tiende penning van Alva

Na zijn benoeming tot landvoogd in de Nederlanden voerde hertog Fernando Alvarez de Toledo – beter bekend als Alva – in 1569 maar liefst drie nieuwe belastingen in: de honderdste penning,¹⁶ de twintigste penning¹⁷ en de tiende penning. Deze tiende penning uit 1569 was afwijkend van de eerdere tiende penningheffingen: Alva wilde 10 procent belasting heffen op de *verkoop van alle goederen*, inclusief voedsel, drank, kleding, enz. In feite is dit vergelijkbaar met een omzetbelasting. Het voornemen leidde tot veel woede en verzet onder de burgers. Men vond de heffing onredelijk, omdat deze iedereen in gelijke mate trof, ook de allerarmsten, terwijl de adel en de kerk werden ontzien. Daar kwam nog bij dat men in de Nederlanden gewend was dat de belasting van de landheer werd geheven door middel van de (eenmalige) bede, waarover onderhandeld kon worden.

In combinatie met de ontevredenheid over het gebrek aan godsdienstvrijheid en de praktijken van de inquisitie (Alva's Bloedraad) ontstond een ware volksofstand, die uiteindelijk zelfs de afscheiding van de Nederlanden tot gevolg had. Overigens is de tiende penning van Alva nooit daadwerkelijk geheven: deze is over een periode van twee jaar met een bedrag van twee miljoen gulden afgekocht door de Staten van Holland.

Het belang van de tiende penning als bron

Met de kohieren van de tiende penning heeft de onderzoeker een unieke bron in handen. Hoewel de serie kohieren in het archief van de Staten van Holland niet helemaal compleet is, zijn er toch voldoende delen aanwezig om een goed beeld te krijgen van de onroerende goederen (huizen en landerijen), die halverwege de 16de eeuw in Holland aanwezig waren. Voor zover deze onroerend goed bezaten, werden ook alle bedrijven aangeslagen; dankzij de taxatie van de waarde heeft men daarmee direct een beeld van de grootte van deze ondernemingen. Daarmee zijn de kohieren van de tiende penning bijzonder nuttig als bronmateriaal voor allerlei deelonderzoeken. Gedacht kan worden aan demografie (bevolkingsaantallen en welvaart), genealogie (personen), stedelijke ontwikkeling (stedenbouw, individuele huizen en gebouwen), nijverheid (bedrijfsconcentraties en -ontwikkeling), enz.

Het is dan ook niet verwonderlijk, dat al eerder projecten zijn gestart om te komen tot de publicatie van (bewerkingen van) kohieren van de tiende penning. De Zuidhollandse (inmiddels Hollandse) Vereniging voor Genealogie Ons Voor geslacht heeft zo'n langjarig project lopen. In het tijdschrift *Ons Voorgeslacht* zijn al vele kohieren van de tiende penning gepubliceerd; meestal zijn dit geen letterlijke transcripties, maar bewerkingen. Deze publicaties hebben met name betrekking op de Zuid-Hollandse dorpen en ambachten, veel minder op de steden.

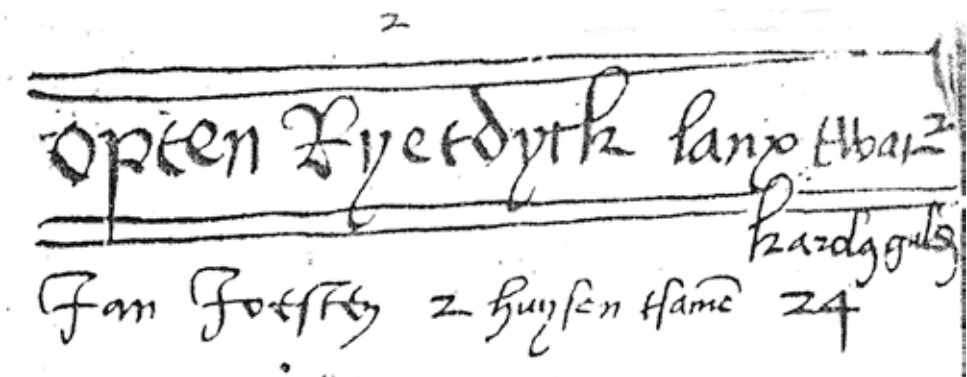
16 *Honderdste penning*: 1 procent belasting op alle bezittingen (modern equivalent: vermogensbelasting).

17 *Twintigste penning*: 5 procent belasting op de verkoopprijs van onroerende goederen (modern equivalent: overdrachtsbelasting).

Deze nadruk is verklaarbaar: de kohieren van de Hollandse steden zijn bijzonder uitgebreid en passen qua omvang niet in een tijdschrift.

Van de kohieren van de 'grote' Hollandse steden is veel bewaard gebleven: van Amsterdam, Delft/Delfshaven en Dordrecht is zelfs de complete reeks aanwezig.¹⁸ Leiden heeft wel een complete reeks, maar het kohier van 1553 bevat alleen de renten, niet de huizen en landerijen.¹⁹ Bij Gouda ontbreekt het kohier over 1561 en bij Haarlem ontbreekt 1556.²⁰

Ondanks deze overvloed aan stedelijk bronmateriaal is hiervan opmerkelijk weinig bewerkt of uitgegeven. Uitzondering hierop is Delft, van welke stad in 1999 een uitgave verscheen van het kohier van de tiende penning van 1543.²¹ Van sommige kleinere Hollandse steden zijn eveneens gedrukte bewerkingen van kohieren van de tiende penning verschenen: Brielle (1543), Geervliet (1543), Leerdam (1553), Rotterdam (1561), Schiedam (1561) en Vlaardingen (1561).²²

De taxateurs begonnen hun route in 1543 op de Riedijk, lanx twater.

18 Amsterdam: 1543 (NA, Staten van Holland vóór 1572, inv.nr. 155), 1553 (inv.nr. 551), 1556 (inv.nr. 892), 1561 (inv.nr. 1206); Delft/Delfshaven: 1543 (inv.nr. 187), 1553 (inv.nr. 590), 1556 (inv.nr. 926), 1561 (inv.nr. 1240); Dordrecht: 1543 (inv.nr. 191), 1553 (inv.nrs. 593 A en B), 1556 (inv.nr. 929), 1561 (inv.nrs. 1243 A en B).

19 Leiden: 1543 (inv.nr. 275), 1553 (inv.nr. 682), 1556 (inv.nr. 1011), 1561 (inv.nr. 1330).

20 Gouda: 1543 (inv.nr. 209), 1553 (inv.nr. 613), 1556 (inv.nr. 944); Haarlem: 1543 (inv.nr. 220), 1553 (inv.nr. 624), 1561 (inv.nr. 1271).

21 Verhoeven, G. (1999). *Het eerste kohier van de tiende penning van Delft (1543)*. Hilversum: Verloren. De gedeelten uit de vier kohieren die betrekking hebben op Delfshaven zijn bewerkt: Hoek, C., 'Delfshaven', in: *Ons Voorgeslacht* 1962, p. 229-268, ald. p. 231-250.

22 Hoek, C., 'Cohier van de tiende penning van den Briel anno 1543', in: *Ons Voorgeslacht* 1956, p. 136-139; 1957, p. 14-19, 57, 113-114; 1958, p. 11-12, 35, 55-57, 78, 94-97; 1959, p. 33-40, 48-50. Auwerda-Berghout, S.M., '10e penning van Geervliet 1542/1543', in: *Ons Voorgeslacht* 1996, p. 153-158; 1997, p. 333-338. Berg, R. van den, 'Het cohier voor de heffing van de tiende penning in 1553 in Leerdam', in: *Van stad en graafschap Leerdam* 1984, p. 13-15. Verbeek, A.M., 'Rotterdam - 10^e penning 1561', in: *Ons Voorgeslacht* 1985, p. 253-315. Voogd van der Straaten, A.C. de, 'Cohier van de Tiende penning van Schiedam over 1561', in: *Ons Voorgeslacht* 1990, p. 495-517. Verbeek, A.M., 'Cohier van de tiende penning van de stad Vlaardingen in 1561', in: *Ons Voorgeslacht* 1989, p. 207-220.

De tiende penning van Dordrecht

Tot op heden zijn de Dordtse kohieren van de tiende penning niet gepubliceerd. Wel is in 1994 van het kohier van 1543 een transcriptie gemaakt door Jannie Zondervan-van Heck. Deze transcriptie maakte onderdeel uit van het bronnenonderzoek ten behoeve van de uitgave van het eerste deel van de *Geschiedenis van Dordrecht*.²³ De transcriptie van het kohier van 1543 is als handschrift slechts in beperkte kring verspreid.

Op de inmiddels verdwenen website www.regiodiep.nl, waar door DiEP diverse lokale bronnen werden gepubliceerd, stond een transcriptie van de tiende penning van 1556. Helaas is deze website niet meer raadpleegbaar, maar de transcriptie is grotendeels overgenomen op de website van Erica van Dooremalen.²⁴ Deze transcriptie is vorig jaar aan de hand van het origineel gecontroleerd en aangevuld door Kees Sigmond en is daarmee ook beschikbaar voor de nieuwe webpagina *Dordtse Bronnen*.

De al eerder genoemde naeffingen en bijstellingen hadden tot gevolg, dat van sommige kohieren meerdere versies bestaan. Zo ook van het kohier van de tiende penning van Dordrecht over het jaar 1561:²⁵ de tweede versie wordt als los deel onder hetzelfde inventarisnummer bewaard in het Nationaal Archief te Den Haag. Deze tweede versie is enigszins afwijkend van de eerste versie en is voor de onderhavige bewerking gebruikt ter controle. De tweede versie wordt hier aangeduid als inv.nr. 1243-B, hoewel dit onderscheid in A- en B-versie niet wordt gemaakt in de inventaris²⁶ of op de delen zelf.

Het kohier geeft de situatie weer in het jaar 1561, maar het heeft in ieder geval nog een jaar geduurd voordat het compleet was. Op fol. 55v is bijvoorbeeld sprake van een nieuw huis, *getimmert inden jaere LXIJ (1562) twelck inden jaere van LXJ (1561) ledich geleegeen heeft*: het goed had in 1561 dus geen (huur)waarde en er werd dan ook geen aanslag opgelegd. De totale aanslag voor Dordrecht bedroeg 4.684 pond 7 schellingen en 11 penningen. De getaxeerde waarden werden echter nog gecontroleerd door een drietal afgevaardigden van de Staten van Holland: Oth van Egmond, ridder, Meynert van Huessen en Dirck Schaep. Deze gecommiteerden stelden vast, dat de getaxeerde huurwaarde in sommige gevallen te laag was en zij verhoogden de aanslag nog eens met 219 ponden en 4 schellingen. Een voor die tijd enorm bedrag.

Indeling en muntsoorten

Dordrecht was ingedeeld in vier kwartieren, die tevens de looproutes van de taxateurs bepaalden. De 'poortzijde' (het stadsdeel aan de rivierzijde) vormde het eerste kwartier; de 'landzijde' was verdeeld in drie kwartieren. De oude haven vormde de natuurlijke grens tussen poortzijde en landzijde. De grens tussen

23 Herwaarden, Jan van, e.a. (1996). *Geschiedenis van Dordrecht tot 1572*. Hilversum: Verloren.

24 www.dordtenazoeker.nl; het laatste kwartier ontbreekt.

25 NA, Staten van Holland vóór 1572, inv.nr. 1243-A.

26 Meilink (1993), *Staten van Holland vóór 1572*.

het tweede en derde kwartier werd gevormd door het Steegoversloot. Visstraat en Bagijnhof vormden de scheiding tussen het derde en vierde kwartier.

Het wijkje ten zuidwesten van de stad, dat *Buiten de Vuilpoort* of *Sint-Adriaansgebuurte* werd genoemd, behoorde oorspronkelijk niet tot de stad Dordrecht, maar tot het ambacht Tolloysen. Deze buurt viel niet onder de parochie van de Grote Kerk, maar onder de kerk van het verdronken dorp Erkentrudekerke. Pas in 1574 werd deze 'voorstad' in de stad opgenomen. Ondanks deze speciale status is Sint-Adriaansgebuurte wel gewoon opgenomen in het Dordtse kohier van de tiende penning (fol. 99-102v).

De gebruikte muntsoort in het kohier is het pond van 40 groten Vlaams. De aanslag werd opgegeven in ponden, schellingen en penningen, afgekort als lb. (libra), s. (solidus) en d. (denarius).²⁷ In de praktijk werd het pond gelijkgesteld met de Carolusgulden, en de schelling met de stuiver. Een gulden was 20 stuivers waard en een stuiver was weer verdeeld in 12 penningen. In de tekst wordt een enkele keer een (Carolus)gulden vermeld²⁸ als synoniem voor het pond. De bedragen van de taxatie (ofwel: de huurwaarde per jaar) en de aanslag zijn in de transcriptie gestandaardiseerd weergegeven in: ponden-schellingen-penningen.

De bedragen zijn weergegeven in Romeinse cijfers. Tot de 17de eeuw werd in handschriften de laatste 'I' vrijwel altijd geschreven als 'J': het cijfer 8 werd dan bijvoorbeeld 'VIIJ'. Vermoedelijk deed men dit om geen misverstand te laten bestaan over het aantal enen. Bij jaartallen werd vaak de eeuwaanduiding weggelaten: het jaar 1561 werd dan niet genoteerd als 'MDLVJ', maar simpelweg als 'LVJ'.

Alle aanvullingen van afkortingen, toegevoegde locaties en opmerkingen zijn in de bewerking cursief weergegeven: deze cursiveringingen staan dus niet in het origineel. Om de bron beter bruikbaar te maken voor onderzoekers zijn de gebruiksfuncties van de objecten (afgekort) in een aparte kolom vermeld.

Het pandpondboek van 1563

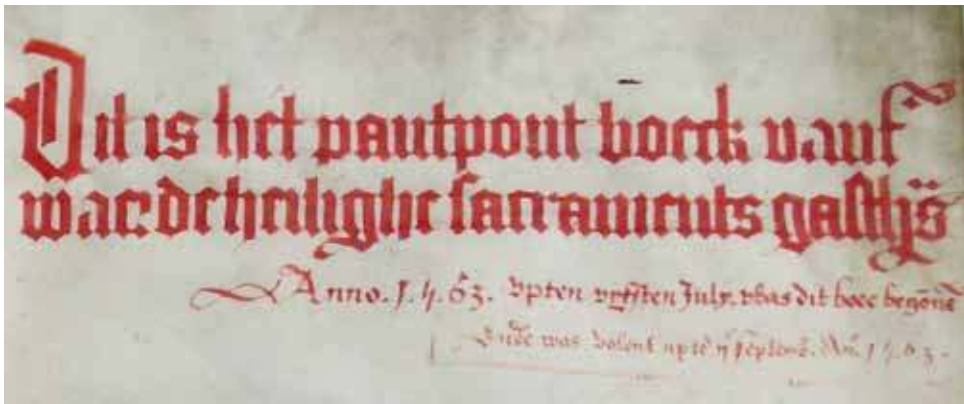
Omdat dit een prachtige aanvulling geeft op het kohier van de tiende penning uit 1561 is in de serie *Dordtse Bronnen* tevens een bewerking van het pandpondboek van het Sacramentsgasthuis uit 1563²⁹ opgenomen. Initiatief en uitvoering van deze bewerking zijn van Bart Ibelings.³⁰ In dit fraaie perkamenten register zijn de panden opgenomen waarop een pandpond rustte: in tegenstelling tot het kohier van de tiende penning is dit geen complete opsomming van alle huizen. Ook is de looproute in het pandpondboek enigszins afwijkend: men nam direct de twee kanten van de straat in één keer mee. De route door de stad en de respectievelijke kwartieren komt echter in grote lijnen wel overeen met die in het kohier van de tiende penning. Door vergelijking van de namen tussen de twee bronnen is in de meeste gevallen wel duidelijk om welk pand het gaat.

27 Hokken, T., & H.M. Kuypers, '10^e penningkohieren', in: *Ons Voorgeslacht* 2007, p. 254-255.

28 Bijvoorbeeld fol. 2v, onderaan: *Item thys toebehoerende die weduwe van Willem van Nuysenborch daer inne zy woenachtich is getaxeert voer 54 gulden: 5-8-0.*

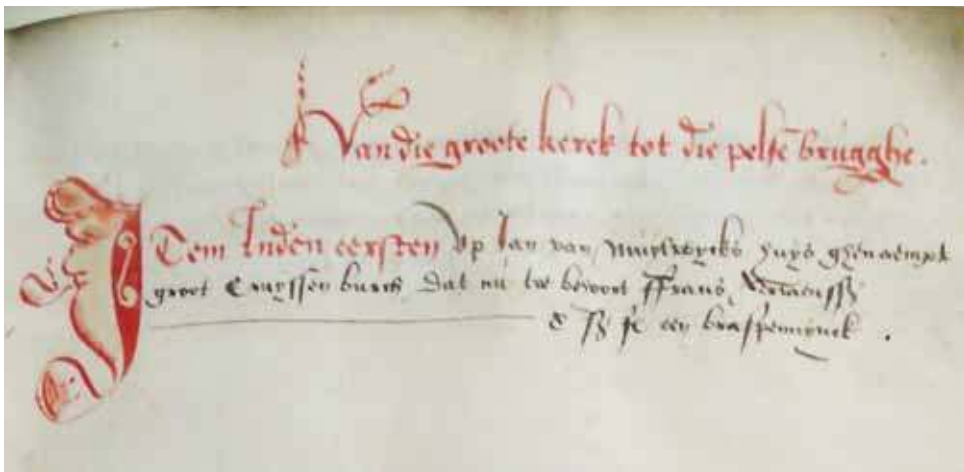
29 Sacramentsgasthuis, RAD 21A, inv.nr. 1817 (oud: 73).

30 Controle op de transcriptie door Kees Sigmond.

De titelpagina van het pandpondboek: Dit is het pantpont boeck vant waerde heilighc sacrament gasthuis - Anno 1563 opten vijfften Julij was dit boec begonnen - Ende was volent upten Ijen September An°. 1563.

De pandponden waren uitkeringen waarbij een huis (en soms een tuin of kamer) als onderpand gold: ook als het huis werd verkocht bleef de rente op het pand rusten. Het gasthuis kon de hoofdsom niet opeisen, de eigenaar kon wel het pandpond aflossen. In totaal brachten de 266 pandponden samen slechts 38 pond op, de rente was meestal 2 procent.³¹

Ook het pandpondboek van 1563 begint aan de poortzijde bij de Grote Kerk: Van die groote kerck tot die pelse brugghe. Het eerste huis waarop een pandpond rust, is het hoekhuis Groot Cruysenburch.

De gegevens in het pandpondboek zijn uitgebreider dan die van het tiendepeningkohier: niet alleen worden consequent de eigenaren van beide belendende panden genoemd, maar ook de voorgaande eigenaren. De reeksen eigenaren

31 Kool-Blokland, J.L. (1995). *Zeven eeuwen ziekenverzorging in Dordrecht en Sliedrecht*. Dordrecht: Morks Drukkerij en Uitgeverij, p. 29/31, met afbeelding.

gaan terug tot ca. 1530, wat kon worden afgeleid uit de vermeldingen bij de huizen Den Gulden Os (eerstgenoemde was eigenaar na 1528)³² en Den Gouden Ouden Reaal (eerstgenoemde was eigenaar vóór 1533),³³ beide op de Groenmarkt. Uiteraard zegt dit niets over het moment van instelling van het pandpond zelf, maar alleen over het begin van de periode dat *dit* pandpondboek is bijgehouden. De in de reeks als eerste genoemde eigenaar kan al lange tijd vóór 1530 eigenaar zijn geweest, of de opvolger zijn van een of meer eigenaren vóór hem: in het kohier zelf wordt slechts één keer een jaartal (1517) gegeven voor de instelling van een pandpond op een bepaald huis.³⁴

In de bron wordt een groot aantal huisnamen, beroepen en bedrijfspanden vermeld, ook in de opgegeven belendingen van het betreffende pand. Opvallend is dat in sommige huizen beroepen 'voortbestaan' in de tijd en dat sommige straten door bepaalde beroepen gekenmerkt worden. Interessant is ook het gevonden hergebruik van huispercelen ten behoeve van kerkelijke instellingen. Het klooster van de grauwezusters (clarissen, of zusters van Sint-Clara in Jeruzalem) op de hoek Nieuwstraat/Augustijnenkamp werd gebouwd op de plek van burgerhuizen, gekomen van Jan Hendriksz. en van jonkvrouw Celia van Wijngaarden.³⁵ Op de plaats van het huis de Olifant³⁶ op de Voorstraat werd een straatingang voor de kloosterkerk van de Augustijnen gebouwd. Het convent van de *brootsusters* in de Breestraat (het Bethlehemklooster van de cellezusters) gebruikte daar diverse met een pandpond belaste huizen, afkomstig van burgers (fol. 38v-39).

32 Het huis *Den Gulden Oss* (fol. 3), waarvan in het pandpondregister als oudste eigenaar wordt genoemd: Maryken Aert Ariaenss. oftewel Maria Cool Adriaensdr., overleden op 11 juni 1540. Zij was weduwe van Arend 't Jong Adriaensz., schepen in Dordrecht (1495...1528), die was overleden *in officio* op 31 augustus 1528. De echtelieden *hadden t'zamen herbouwd het Huys genaamd den Gouden Os, staande tegens over de Visbrug* (Balen, Matthijs (1677). *Beschryvinge der stad Dordrecht*. Dordrecht: Symon Onder de Linde, p. 1010). De reeks eigenaren in het pandpondregister begint met de weduwe, dus na 31 augustus 1528.

33 Het huis van Jan Hugenssoon *koেকেbacker* (fol. 4), waarvan in het pandpondregister als oudste eigenaar wordt genoemd: Aert Govertssoon van Asperen. In 1546 bevestigde Gerijt Jansz. *coemen*, dat hij op 21 september 1533 van wijlen Aert Govertsz. gekocht heeft: zeker geheel huis en erf met toebehoren, staande aan de poortzijde bij de *Vischbrug*, naast *den huijsinge genaempt den Sloetel* (RAD 9, ORA 1531, akte 327, d.d. 17-12-1546). De reeks eigenaren in het pandpondregister gaat dus terug tot vóór 21-9-1533.

34 Fol. 46: *op heer Jacob die bontwerckers huis, gekomen van Gert die santvoerder, voor hem Lys Hoenichs en Wynen die baghijn haar dochter en hebben uit dit huis beset in 1517 het heylich sacraments gasthuys en behoort thans toe Pieter Pietersz. lakecooper.*

35 Fol. 19: *het klooster van die grauwe susteren dat staat op een huis gekomen van Jan Henrickssz. en van Joffrou Celi van Wyngaerden en nog op huisjes staande op de Dwarsganck en dit zijn drie percelen.*

36 Fol. 18: *op het huis den Olyfant waar thans de kerk vanden Augustynen op het erf staat en nog deels een leeg erf is, het convent van de genoemde Augustynen aan de ene zijde en het huis genaamd den Lombaert (...) aan de andere zijde.* Het huis Den Olifant op de Voorstraat naast het Lombardhuis wordt al in 1424 genoemd.

De transcriptie

Het afschrift van het kohier van 1561 is vervaardigd (in volgorde van de kwartieren) door Kees Sigmond, Emile Havers, Jan Alleblas en Bart Ibelings. Er is gekozen voor een weergave in tabelvorm, waarbij de letterlijke beschrijving van het object is geplaatst in het eerste vak, waarna nog drie kolommen volgen met de functie van het pand, de getaxeerde huurwaarde, en de hoogte van de aanslag. Om onderzoek naar de typen bedrijvigheid in 1561 te faciliteren, zijn alle posten in de kolom *Soort object* voorzien van een standaardafkorting. Daarmee laat zich eenvoudig vaststellen hoe vaak een bepaalde bedrijfsactiviteit op dat moment voorkwam. Na de 'huizen', blijktbaar grotendeels gebruikt als woning, vormen de (wijn)kelders de meest voorkomende categorie.

Redactie en samenstellers hopen dat de digitale publicatie van de *Dordtse Bronnen* zal bijdragen aan de kennis van de geschiedenis van Dordrecht.